

Ohlas českého hnutí v uherském parlamentě na začátku sedmdesátých let*

Pecze Ferenc (Budapešť)

Politické události týkající se českého státního práva, které se odehrály v českých zemích před stoletím a které znamenaly kritiku rakousko-uherského dualismu, měly ohlas v Uhrách a daly podnět k debatě v uherském parlamentě o tehdy sporných otázkách uherské konstituce.¹

Státní zřízení monarchie a etnické složení jejího obyvatelstva vedly často k tomu, že zastupitelské orgány jedné země projednávaly problémy jiné země a že státní orgány udržovaly kontakt mezi sebou. Události v Čechách měly široký ohlas v první řadě v rakouské části monarchie, ve vídeňských státních orgánech, v dalmatském saboru atd.² Odlišná ústavní struktura obou částí monarchie nepřekážela tomu, aby i uherský nebo chorvátský parlament se zabýval otázkami, týkajícími se předlitavských zemí.³ Tyto vzájemné vztahy byly patrné i z toho, že např. skupiny poslanců různých českých stran, poslanci polští i jiných národností se obraceli pamětními spisy k saboru Bosny a Hercegoviny atd.⁴ Zájem o státoprávní otázky byl i u představitelů právní vědy, k nimž patřil i Karel Kramář, jehož studie „České státní právo“ vyšla na přelomu století v časopise *Uj Magyar Szemle*. Příspěvky, které uveřejnil Karel Krejčí v časopise *Filológiai Közlöny* (ročník 1957) pod titulem *Episody o maďarsko-českých vztazích v šedesátých letech XIX. století*, patří převážně do oblasti politiky, ale též beletrie a umění. Ještě do ranějšího období nás zavádí dílo Richarda Pražáka, *Maďarská reformovaná*

* Pod tímto titulem proslovil autor přednášku v Ústavu státu a práva ČSAV dne 24. srpna 1966.

¹ Srv. k tomu Molnár Erik, *Magyarország története*. Budapest, 1964. II. str. 90. a n.; Václav Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha, 1964; Valentin Urfus, *Český státoprávní program a české dělnické hnutí... Právně-historické studie* (č. 9) 1963.

² Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates. Wien, 1871; Izvješća brzopisna i analitična X. (XI.) zasjedanja Zemaljskog Sabora Dalmatinskog. U Zadru, 1871.

³ Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház — Napló 1869–72. XI.

⁴ Stenografski izveštaji o sjednicama bosansko-hercegovačkog Sabora. Sarajevo, 1910. I. str. 4. a n.; dopis Slováků k chorvátskému saboru viz Dnevnik sabora trojedne kr. DHS. U Zagrebu, 1862. str. 529–31. ?

intelligence v českém obrození. O společných památkách obou národů podává nám souhrnný přehled kniha Ondřeje Kováce, Maďarskočeské dějinné vztahy.⁵

Vyrovňáváním z roku 1867 nebyla zaručena úplná nezávislost feudální kapitalistického Maďarska vůči Rakousku. Tehdejší maďarská vláda pak aktivně spolupůsobila při rdoušení hnutí utlačovaných národů dualistické monarchie. Pod vlivem těchto negativních jevů pokrokové politické strany postavily se ostře proti vládě jednak v parlamentě, jednak i mimo parlament. Dělnické hnutí maďarské a velcí opoziční myslitelé podporovali pokrokové snahy druhých národů. V tomto ohledu prameny uherských parlamentních právních institucí svědčí také o pomoci, poskytnuté Čechům. (Velká část těchto projevů objektivně podporovala osvobození všech národů, ale mezi různými proudy byly někdy podstatné jindy jen nepatrné rozdíly. Docházelo k tomu, že v projevu proneseném ve prospěch jednoho národa, chybělo uznání práv druhého národa, bylo rozlišováno mezi historickými a nehistorickými národy, byla přejímána Renanova koncepce národa atd.)

II.

Zřetel k českým státoprávním požadavkům se mohl uplatnit zejména v průběhu boje o revizi zákona, o vyrovnání ve směru posílení nezávislosti Maďarska byl pro státoprávní české požadavky zvláště příznivý. O tom svědčí četné návrhy rezolucí, interpelace a jiné projevy pronesené v uherském parlamentě. Byl to onen zákonodárny sněm, o němž psal r. 1870 velmi příznivě Jan Neruda (Karel Krejčí, Epizody o maďarskočeských vztazích, Fiológiai Közlöny, 1957, zvl. výtisk).

Jedním z nejvýznačnějších projevů byl návrh rezoluce z října r. 1870, jehož iniciátory byli levicoví poslanci. Tento návrh rezoluce obsahoval tři hlavní teze a sice: a) zákon čl. XII z r. 1867 (zákon o vyrovnání) omezuje samostatnost Uherska, brzdí jeho vývoj, ohrožuje jeho státní existenci i budoucnost; b) zákon o vyrovnání vyvolává odpor u národů, které žijí v zemích, pod habsburskou nadvládou a poškozují jejich práva;

⁵ Kramář Karel, *A cseh közjog*. Uj Magyar Szemle 1900, č. 4; Kovács Endre, *Magyar-Cseh történelmi kapcsolatok*. Budapest, 1952; Endre Kovács — Jan Novotný, *Z dějin maďarsko-československých vztahů*. Praha, 1959. Jinak je záhodno připomínat si dávné předchůdce vzájemných právně vědeckých vztahů. Ve XIV. století Janos Budai nechal opsat právníckou knihu Tamásem Peeszcen-em, posluchačem pražské university. László Szalay, významný historik a právovědce přejížděje (r. 1839) Prahou naznačil si zlomek o vpádu Tatarů, které pokládal za důležité pro dějepisce. Szalay dal detailní souhrn o svých vědeckých zážitcích v Praze ve svém deníku, publikovaném v soudobém vynikajícím časopise Athenaeum. Viz Szalay László, *Uti naplóm-ból*. Athenaeum 1839, č. 6, str. 84 a n.

c) vztahy mezi Uhrami a ostatními zeměmi je nutno upravit novým zákonem cestou zrušení zákona o vyrovnání.⁶

Při podrobném prodebatování dvou posledních bodů během parlamentních jednání byly opět zdůrazňovány paralelní stránky, analogické črty v státoprávním postavení Uher a českých zemí. Poslanec Daniel Iranyi, který působil při vypracování a odůvodnění návrhu rezoluce, srovnávajíc mezinárodní poměry, poukázal ve svém rozboru na to, že Rumunsko a Srbsko mají mnohem širší autonomii než Uhry. Při jednáních o právních omezeních u národů, připojených k Rakousku, zabýval se důkladně historickou minulostí českých zemí. Konstatoval, že požadavky českého národa na samostatnou státní existenci jsou zcela oprávněné. Jeho závěr, že bitva na Bílé hoře nezrušila práva českého státu, našel živý ohlas u opozičních poslanců. Iranyi zvlášť zdůrazňoval, že tomuto projevu ve prospěch českého státu nelze upírat kompetenci, stejně jako ji nebylo možno upírat projevu Kossuthovu, pronesenému ve prospěch ústavnosti zemí, ležících v *Zalitavsku*.⁷

Z historických a právních výkladů vyznívala sympatie pro českou otázku, když se např. zdůrazňovalo, že vedle haličských a slovinských politických představitelů, kteří byli proti vyslání delegace do vídeňského parlamentu, se také Češi rozhodně postavili na zamítavé stanovisko ve věci vyslání delegátů.⁸

Proti vystoupení opozice vláda nenašla dostatečně hájitelné argumenty a neodvažovala se vstoupit do otevřené debaty. Vládní většina se snažila mlčením umenšit význam otázky a hlasovala proti tomu, aby se jednalo o návrhu rezoluce. (Data o číselném výsledku hlasování nejsou k dispozici, ale při podobném návrhu rezoluce ze 426 poslanců 92 hlasovalo „ano“ a 149 „ne“, ostatní nebyli přítomni nebo se zdrželi hlasování.)⁹

V solidaritě s čestnými požadavky byla úplná shoda mezi členy opozice maďarské národnosti a jiných národností. V tomto sněmu hrál vynikající úlohu kromě Daniela Iranyiho a jeho společníků i Svetozar Miletić. Od něho také pocházejí návrhy rezoluce, které přímo nebo nepřímo se vztahují

⁶ Képviselőház — Irományok 1869–72. VII. str. 14 a n.

⁷ Srv. Bartha István, *Kossuth Lajos 1848/49-ben*. Budapest, 1951. I. str. 53., 614. Kossuth v r. 1871 vyzdvihl, že „Čechy nejsou patrimoniem... nejsou pouhým přívěškem Rakouska“, ale státem, který se může odvolávat na dvoustrannou smlouvu, stejně jako Uhersko. Viz Kossuth Lajos Iratai. Budapest, 1900. VIII. str. 226., 381–391.; Szekfű Gyula, *Az öreg Kossuth 1867–1894* (Emlékkönyv). Budapest, 1952.; Adolf Srb, *Ludwig Kossuth a česká otázka r. 1871*. Osvěta 1893.

⁸ Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház — Napló 1869–72. Východiště Kossuthovy koncepce viz např. Dániel Irányi et Charles-Louis Chassin, *Histoire politique de la révolution de Hongrie*. Paris, 1859–60. I. str. 365., 379.; Mérei Gyula, *Föderációs tervek Délkelet-Európában és a Habsburg-monarchia*. Budapest, 1965.

⁹ Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház — Napló 1869–72.

hovaly na českou otázku. Při jedné příležitosti naléhal Miletic na to, aby všechny vojenské útvary umístěné v Předlitavsku a pocházející z Uher, byly poslány domů. V dalším návrhu rezoluce pak dokazoval, že *conditio sine qua non* zákona o vyrovnání je, aby také v jiných královstvích a zemích byla uvedena v platnost úplná ústavnost. Poukázal na to, že tato podmínka nebyla splněna a že čeští a haličtí poslanci jeden za druhým protestovali proti tzv. prosincovým zákonům. Příмым důsledkem toho všeho bylo, že „Češi v Čechách a na Moravě neberou účast na inaugurovaném ústavním životě . . . a ani v budoucnu nemíní účastniti se oktrojovaného konstituationalismu a říšské rady“. Poslanec navrhoval, aby sněmovna vyzvala panovníka učinit opatření pro uskutečnění úplné ústavnosti ke spokojenosti všech národů. Tyto projevy nebyly včleněny do návrhu rezoluce, právě tak jako ostatní návrhy podobného obsahu. Začátkem roku 1870 začaly pak útoky na Miletice nejdříve tiskovým procesem, potom odnětím práva imunity.¹⁰

Projevy poslanců v české otázce nejsou však obsaženy jen v parlamentních rezolucích. V několika případech jsou tato stanoviska poslanců zjevna i v jejich interpelacích. Interpelace v uherském sněmu měla jinou povahu než rezoluce. Návrhy rezolucí bylo možno zamítnout bez projednání, kdežto na interpelaci byla vláda povinna dáti odpověď s odůvodněním. To zvyšovalo váhu interpelací.

III.

Asi po roce poté, co byly podány změněné návrhy rezolucí poslance Daniela Iranyiho a jeho druhů, došlo k řadě interpelací o české otázce a sice na podzim roku 1871. Jedna z nich a sice poslanec Ignáce Helfyho obviňovala členy maďarské vlády, že se zúčastnili ve Vídni jednání o memorandu českého sněmu a že projevili přitom názory proti tomuto memorandu. Interpelant tvrdil, že tím vznikla veliká nespokojenost u Čechů proti Maďarsku, ač bylo politicky žádoucí žít v dobré harmonii se sousedními národy. Zdůrazňoval přitom hlavní zásadu každého národa. Zasahování ze strany maďarského ministerského předsedy do české otázky bylo prý v rozporu se zákony z roku 1867, které byly vládou přijaty za základ ústavních poměrů. Těžiště kritiky interpelanta spočívalo v tom, že uherský předseda vlády projevil svůj názor před panovníkem bez vědomí a bez předcházejícího schválení parlamentem a že zasáhl protizákonně do vnitřních záležitostí bratrského národa.¹¹

¹⁰ Képviselőház — Irományok 1869—72. II. str. 30—35, 166. a n. O otázce imunitního práva v tehdejší době srv. Pecze Ferenc, *A mentelmi jog a dualizmus korában. Jogtudományi Közlöny* 1960, č. 11.

¹¹ Képviselőház — Napló 1869—72.

České politické události daly rovněž podnět k interpelaci poslance Kolomana Tiszy, která byla co do tónu mnohem zdrženlivější než předešlá. V rozsáhlém výkladu hájil interpellant zásadu nezasahování do rakouských záležitostí. Kritizoval uherskou vládu, že její členové se ve Vídni zúčastnili jednání o české otázce. Poslanec odůvodňoval svůj nesouhlas jednak tím, že projednávání rakouských záležitostí na úředním fóru může být vítaným precedents pro rakouskou vládu, aby se vměšovala do maďarských vnitřních záležitostí a dále též tím, že postup uherské vlády může vyvolat proti ní animozitu.¹²

Kritická část interpelace na rozdíl od předešlé byla poněkud mírnější. Nepopírala správnost či nesprávnost rozhodnutí uherské vlády, kritizovala však, že její člen se ve věci angažoval. Interpellant uváděl, že „není naší věcí abychom soudili, zda čeští deklaranti anebo rakouští Němci mají pravdu“. Nekritizoval přitom směrnicí vlády, nepokládal však za správné vyslovovat soud.

Závěr interpelace vyzněl v tom smyslu, že je třeba státi na stanovisku personální unie, čímž je možno vyhnouti se tomu, aby oba státy vzájemně si zasahovaly do vnitřních záležitostí. Při vši zdrženlivosti a opatrnosti přece jen interpellant konstatoval, že spornou českou otázkou je třeba řešit na základě široké autonomie, uspokojující země a stály při zachování nezbytného spojení mezi částmi státu.¹³

Další poslanec Alexandr Mocsonyi vyzdvihl ve své interpelaci jiné poměry v Zalitavsku. Souhlasil s kritikou na adresu ministerského předsedy i se zásadou plného provádění personální unie, ale připojil, že to pokládá za nedostatečné. Krize, ke které došlo v translajtánské části monarchie není prý ministerskou krizí, nýbrž skutečnou státní krizí, jejíž příčinou je umělá převaha jednoho národa nad druhými. Také on odsuzoval zásah ministerského předsedy do rakouských záležitostí. Zároveň vyvodil dalekosáhlé důsledky a navrhoval nové řešení národnostní otázky pro Uhry.¹⁴

¹² Tamtéž. V uherském parlamentě v této době byly tři hlavní strany: vládní strana (tzv. Deákova) levý střed (Kálmán Tisza) a krajní levice. Programově měl levý střed blíže k vládní straně než krajní levice. V polovině sedmdesátých let fúzoval levý střed s vládní stranou. Tak se vytvořila základna pro ministerstvo Kálmána Tiszy; tím se potvrdila kompromisní tendence této strany. Srv. M. Kondor Viktória, *Az 1875-ös pártfuzió*. Budapest, 1959. Představitelé krajní levice (Dániel Irányi, Simonyi, Helfy) se zajímali vážně o sociální a nacionální otázky. Mezi Irányiovou krajní levicí a národnostními (Srb, Rumun atd.) poslanci byla v tomto směru úzká spolupráce.

¹³ Tentýž poslanec (K. Tisza) při prodiskutování interpelace tento výrok vysvětloval tak, že pod autonomií v případě Čech nerozuměl právo na samostatný stát. Viz Képviselegház — Napló 1869—72.

¹⁴ Tamtéž. Srv. Péter Hanák, *Probleme der Krise des Dualismus am Ende des 19. Jahrhunderts*. Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest,

Předseda vlády Julius Andrassy namítal ve své odpovědi na interpelace týkající se české otázky, že interpelující sáhli k závažným parlamentárním prostředkům na základě informací některých pražských listů. Ukazoval na rozpory v kritice opozice, která dříve tvrdila, že uherští ministři jsou bezmocní vykonavatelé společného vídeňského ministerstva a dnes vytýká, že maďarská vláda má rozhodující vliv i v druhé polovici monarchie. Prohlásil za nesprávné tvrzení, že uherská vláda přerušila jednání v Zalitavsku. Bránil se tím, že se jednání zúčastnil nikoliv jménem uherské vlády, nýbrž jako jeden z poradců koruny a že se jen připojil ke stanovisku společného ministerstva. Rozhodně zamítl koncepci s personální unií, protože ta by prý nebyla výhodou. Dodal, že personální unie by neodstranila ani jednu z těžkostí v Zalitavsku a tu že nepožadovaly ani fundamentální články českého sněmu.¹⁵

Rozpor mezi stanovisky opozice a vlády je patrný z toho, že odpovědi Andrassyovou nebylo jednání skončeno a že poslanci použili práva na repliku. Použili velmi ostré formulace o tom, že podle vládní politiky „jsme Rakušany pro sebe a že budeme nuceni být Rakušany též pro Čechy a pro jiné národy“. České memorandum nedalo maďarské straně důvod k útokům. Je prý zájmem Uher, aby o Čechách byla uskutečněna co nejširší autonomie. Některé téze ve vzpomenuté Kramářově studii mají mnoho příbuzných rysů s názory opozičních poslanců. Andrassy, jenž byl rozhodným odpůrcem přestavby monarchie na trialistickém základě, učinil vše, aby jeho stanovisko bylo přijato parlamentem. Z toho důvodu ujal se po replice opozičních poslanců znovu slova a znovu ještě šířeji zdůvodňoval své názory. Jeho odpověď na interpelace se setkala se souhlasem jen u jedné části poslanců. Četní opoziční poslanci hlasovali proti přijetí odpovědi.¹⁶

IV.

Návrhy rezolucí a projevy ve formě interpelací, jež byly podány v poměrně krátké době jednoho roku, vycházely ze zásady samostatnosti Uher. Prameny dokazují kromě toho, že ve výrocích mnohých poslanců odsuzujících vládní politiku byla obsažena i myšlenka sebeurčení národů jakož i pochopení pro oprávněné požadavky českého národa. Je však z nich též patrné, že kritika vládní politiky byla u různých opozičních

1961.; I. P. Trajnin, *Nacionalnie protivrecia v Avstro-Vengrii*. Moskva, 1947.; Hodimír Sirotković, *Državnopravni položaj hrvatskog sabora u razdoblju hrvatsko-ugarske nagodbe*. Zbornik radova iz pravne istorije. Beograd, 1966.

¹⁵ Képviselőház — Napló 1869–72. Viz ještě Eduard von Wertheimer, *Graf Julius Andrassy — sein Leben und seine Zeit*. Stuttgart, 1910. I. str. 592. a n.; Kónyi Manó, *Beust és Andrassy 1870- és 1871-ben*. Budapest, 1890. str. 73–128.

¹⁶ Tamtéž.

proudů rozdílná. Irányi a s ním podobně smýšlející poslanci byli proti utlačování českého národa a odsuzovali veškerou účast na protičeské politice. Koloman Tisza neodsuzoval však směr vládní politiky, nýbrž jenom její metody. Rozdíly mezi stanoviskem, které zaujaly opoziční strany k české otázce jsou právě tak dobře pokusy, jak tomu bylo v parlamentárních debatách o všeobecném volebním právu.¹⁷

Souběžně s jednáním o české otázce v uherském parlamentě a na jiném fóru vynořily se návrhy zákonů a programy stran na změnu zákona o uhersko-chorvátské dohodě z roku 1868, jakož i na změnu národnostních zákonů. V dubnu r. 1870 došlo k dalekosáhlé dohodě levicových poslanců, bojujících za nezávislost země (Daniel Irányi, Ernest Simonyi, Edmund Kállay, Josef Madarász) a skupin národnostních poslanců (rumunsko-srbský klub: Hodošiu, Miletić a jiní). Návrh národnostního zákona, jako výsledek těchto jednání, byl publikován poprvé v pražském časopise *Correspondance Slave* (viz Gabriel G. Kemény, *Iratak a nemzetiségi kérdéshez Magyarországon a dualismus korábu I. (Dokumenty k národnostní otázce v Uhrách v dobách dualismu 1867–1892, Budapest, 1952, 225 str.)*.¹⁸ Ten-
týž časopis publikoval později také program Národní strany chorvátské z května r. 1871. Dále v říjnu r. 1870 vypracoval Slovák Paulinyi Tóth svůj návrh zákona o zrovnoprávnění národností, který se vztahoval na užívání úředního jazyka (ve školské správě).¹⁹ V této době se v uherském parlamentě hovořilo o otázce sebeurčení národů.

Boj, jenž probíhal v parlamentě v souvislosti s českou otázkou, nebyl odtržen od hnutí mimo parlament. Na postoj opozičních stran v parlamentě působila politická veřejnost. Dělnická třída budovala v této době své organizační základy a na schůzích podporovala opozici proti vládě a kritizovala vládu pro její postoj. Z archívních pramenů vysvítá, že dělnictvo se masově zúčastnilo zemské schůze parlamentární opozice.²⁰ V odůvodnění, proč je nutna tato účast, poukazovalo se na to, že pro důsledný postoj buržoazních stran, dělnická třída, jež neměla v parlamentě zastoupení, je povinna všemi prostředky ovlivňovat činnost sněmu. Na zemském shromáždění opozice byla shoda v otázce, že je třeba naléhat na zrušení zákona o vyrovnání. Současně zástupci dělnictva vytýkali parlamentní opozici, že je shovívavá ve věci zásady sebeurčení národů.

¹⁷ Viz (Red. Andor Csizmadia) *Die Freiheitsrechte und die Staatstheorien im Zeitalter des Dualismus. Materialien der VII. ungarisch-tschechoslowakischen Rechtshistorikerkonferenz in Pécs. Budapest, 1966, str. 27–35.*

¹⁸ Kemény G. Gábor, *Iratak a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I. 1867–1892. Budapest 1952, str. 225.*

¹⁹ Srv. *K otázce národnej. Národné Noviny 1870, č. 95.*

²⁰ *Országos Levéltár Bmin. eln. 22. 1871. IV/a 311; 37. 1874. IV/d 2465.; Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. I. 1848–1917. Budapest, 1954, str. 16.*

Později se ve shromáždění lidu, podobně jako v Čechách, posílaly petice a memoranda parlamentu, jenž o nich buď nejednal anebo je odmítl většinou hlasů.²¹ Slovensky psané varianty provolání, jež byly rozšiřovány na lidových shromážděních, odvolávaly se na četné pražské listy, jako na Časopis stavebního dělnictva, Nazdar, Sociální demokrat, Heslo atd.²² Podrobný rozbor těchto otázek bude tématem další studie.

²¹ Képviselőház — Napló 1869—72.

²² Országos Levéltár Bmin. res. 1891, č. 472. V Pestu chtěly organizovati (r. 1871) Robotnický spolek česko-slovanský. Viz Tibor Erényi, *Parižská komuna a její vplyv na robotnicke hnutie v Uhorsku*. Bratislava, 1951, str. 6.